

Imelda Chłodna-Błach

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

José Ortega y Gasset – życie i dzieło

1. Pochodzenie i wykształcenie

José Ortega y Gasset urodził się 9 maja 1883 roku w Madrycie. Jego rodzina zajmowała wysoką pozycję społeczną w hiszpańskim życiu kulturalnym i politycznym. Ojciec, José Ortega y Munilla był dyrektorem pisma „El Imparcial”, znaczącego pisma na przełomie XIX i XX wieku, którego właścicielem był dziadek José Ortegi y Gasset. Jego matka, Dolores Gasset pochodziła z rodziny znanej ze swego uczestnictwa w życiu politycznym i kulturalnym Hiszpanii. Młody przysły filozof wcześniej uwrażliwiony został na nurtujące Hiszpanię problemy społeczno-polityczne i kulturalne.

Autorzy badający źródła poglądów Ortegi wskazują na pewien ich związek z ideami ruchu intelektualno-społecznego zwanego krauzyzmem¹. Uczestniczyła w nim bowiem część przodków tego filozofa, z czego wnioskuje się, że „już w rodzinie spotkał się z liberalną atmosferą, niewątpliwie inspirowaną tym nurtem intelektualno-społecznym”². Zatem myśl Ortegi i jego wysiłki sytuuje się w historycznym nurcie kultury hiszpańskiej, jaki zapoczątkowali w XIX w. krauzyści dążący do modernizacji kraju, w tym wypadku poprzez filozofię i kulturę niemiecką. Na zasadach krauzyzmu wykształcił się pre-

¹ Nazwa tego ruchu pochodzi od nazwiska niemieckiego filozofa K. C. Krausego. Więcej zob. R. Gaj, *Ortega y Gasset*, Warszawa 2007.

² Tamże, s. 8.

kursor myśli politycznej Ortegi Joaquín Costa, który starał się obudzić Hiszpanię z jej wielowiekowego zacofania³.

Jako dziecko Ortega odwiedzał z rodzicami klasztor Escorial, gdzie spotkał swojego pierwszego nauczyciela, księdza Manuela Martinezę. Wizyty w tym miejscu również wywarły pewien wpływ na kształt filozoficznych przemyśleń Ortegi. Znajomość kultury klasycznej oraz greki i łaciny zawdzięczał natomiast pobytowi w jezuickim kolegium św. Stanisława w Miraflores del Palo, niedaleko Malagi, do którego wstąpił mając osiem lat. Tam też uzyskał wykształcenie średnie.

W 1897 roku, za namową ojca, rozpoczął studia prawnicze i filozoficzne w jezuickim uniwersytecie w Deusto (w pobliżu Bilbao). W egzaminie, który w roku 1898 Ortega zdawał w Salamance brał udział m.in. Miguel de Unamuno, którego wpływ był widoczny zwłaszcza w pierwszym okresie twórczości Ortegi. Studia filozoficzne i prawnicze kontynuował w Universidad Central w Madrycie, gdzie uczył go znany krauzysta N. Salmerón⁴. W 1902 roku uzyskał licencjat z filozofii i literatury, natomiast prawa nie ukończył. W tym okresie rozpoczęła się także jego współpraca z pismami: „El Imparcial” oraz „Vida Nueva”. Doktoryzował się w grudniu 1904 roku na podstawie pracy pt. *Los terrores del año mil. Crítica de una leyenda (Groza roku tysięcznego. Krytyka pewnej legendy)*⁵. W tym samym czasie rozpoczął karierę dziennikarską publikując wiele artykułów w „El Imparcial”, „Vida Nueva”, „El Sol”, „Faro”, „España”, „La Luz” i w kilku innych gazetach. W pierwszych pismach Ortegi zaznacza się wpływ Renana, następnie Nietzschego, natomiast z Hiszpanów oddziałuje na niego jego starszy kolega, późniejszy przedstawiciel pokolenia 98, Ramiro de Maeztu (1875-1936).

Swoje wykształcenie uzupełniał Ortega w Niemczech. W 1905 roku wyjechał do Lipska, gdzie studiował w tamtejszym uniwersy-

³ Zob. E. Górski, *José Ortega y Gasset i kryzys ideologii hiszpańskiej*, Wrocław 1982, s. 6.

⁴ R. Gaj, *Ortega y Gasset*, dz. cyt., s. 10.

⁵ Jak pisze R. Gaj: „komentatorzy widzą w niej wyraźne wpływy metodologii francuskich historyków romantycznych, takich jak J. A. Thierry, F. Guizot, J. Michelet, H. Taine oraz E. Renan”; tenże, *Ortega y Gasset*, dz. cyt., s. 10.

tecie, w 1906 roku odwiedził Norymbergę i inne miasta niemieckie. W roku 1907 studiował w Berlinie i Marburgu. Pod koniec roku wrócił do Hiszpanii, a w 1908 roku wygrał konkurs na kierownika katedry w Escuela Superior de Magistro w Madrycie, gdzie został mianowany profesorem kontraktowym psychologii, logiki i etyki. W 1910 roku ożenił się z Rosą Spottorno y Topete. W październiku tego roku objął Katedrę Metafizyki w Universidad Central w Madrycie, którą kierował do 1936 roku. Dzięki rządowemu stypendium na początku następnego roku wyjechał z żoną jeszcze raz do Marburga, gdzie urodził mu się pierwszy syn, Miguel German⁶. To niemieckie miasto odegrało w życiu Ortegi dużą rolę. Studiował tu pod kierunkiem neokantystów – H. Cohena i P. Natorpa, m.in. z N. Hartmannem, z którym się zaprzyjaźnił. Jak mówił, były to lata „neokantowskiego więzienia”, przeciwko któremu zaczął się buntować już u progu drugiego dziesięciolecia XX wieku⁷. Wraz z kolegami ze swojej grupy, którą później nazwał „pokolenie 1911”, wspólnie przeciwstawiali się neokantyzmowi i krytykowali swoich nauczycieli za ich przywiązanie do formalnego systemu, a nie angażowanie się w zdobywanie prawdy. Jak twierdził Ortega, nie przejął on od nich żadnej idei filozoficznej, lecz samą sztukę filozoficznego myślenia⁸. Po powrocie z Niemiec prowadził zajęcia w uniwersytecie w Madrycie. W 1914 roku został wybrany do Królewskiej Akademii Nauk Moralnych i Politycznych. Do tego czasu zainteresowania naukowe Ortegi koncentrowały się wokół problematyki „europeizacji” Hiszpanii pozbawionej dostępu do europejskich osiągnięć w erze nowożytnej. Uważał, że korzeniem europejskiej cywilizacji, a więc równie nieodzownym dla Hiszpanii, ma być nauka i filozofia. Stąd postulowana przez niego konieczność systematycznego i zdyscyplinowanego prowadzenia w tym kierunku badań, które miałyby znaczenie i pożytek zarówno dla Hiszpanii, jak i dla Europy.

⁶ Tamże, s. 11.

⁷ E. Górski, *José Ortega y Gasset i kryzys ideologii hiszpańskiej*, dz. cyt., s. 10.

⁸ M. Jagłowski, *Ortega y Gasset José*, w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, pod red. A. Maryniarczyka, t. 7, Lublin 2006, s. 857.

Znaczący wpływ na zmianę kierunku jego naukowej aktywności miało ukazanie się w 1913 roku pierwszej książki *Idei czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii* E. Husserla, dysertacji doktorskiej jego ucznia H. Hoffmanna oraz książki *Formalismus in der Ethic* M. Schelera⁹. Pod wpływem idei Husserla dotyczącej intencjonalności świadomości i aktów sensotwórczych Ortega zainteresował się tymi aspektami życia ludzkiego, które są uwarunkowane głównie aktywnością podmiotu w jego relacjach ze swoim życiowym otoczeniem. Poglądy te znalazły swoje odzwierciedlenie w pierwszej pracy Ortegi pt. *Meditaciones del „Quijote”*, która powstała w 1914 roku.

W tym samym roku założył stowarzyszenie o nazwie Liga de Educación Política Española (Hiszpańska Liga Wychowania Politycznego). Było to wyrazem jego troski o właściwe polityczne i kulturowe uformowanie Hiszpanii, która jego zdaniem przeżywa głęboki kryzys społeczny, ekonomiczny, polityczny i kulturowy. Domagał się w związku z tym demokratyzacji Hiszpanii, jej europeizacji i modernizacji, oparcia na podstawach, których dostarcza myśl naukowa i filozoficzna. Uprawiana przez niego eseistyka, a także założony dziennik „El Sol” oraz czasopismo „Revista de Occidente” dawały Hiszpanom możliwość poznawania najnowszych osiągnięć europejskiej nauki, filozofii i literatury¹⁰. W 1916 roku Ortega po raz pierwszy wyjechał do Argentyny. Wykłady, które głosił m.in. w Buenos Aires były impulsem do rozwoju tamtejszej filozofii.

W momencie, kiedy w Uniwersytecie Centralnym w Madrycie wybuchły zamieszki i rząd hiszpański zamknął uczelnię, Ortega na znak protestu przeciwko dyktaturze Primo de Rivery zrezygnował z funkcji profesorskiej na uczelni. Zajęcia prowadził w salach kina i teatru. Dał się wówczas poznać szerszej publiczności, zyskując wśród Hiszpanów pozycję autorytetu intelektualnego¹¹.

⁹ R. Gaj, *Ortega y Gasset*, dz. cyt., s. 12.

¹⁰ M. Jagłowski, *Ortega y Gasset José*, dz. cyt., s. 857.

¹¹ Tamże.

Przejawem walki o europeizację i demokratyzację Hiszpanii było założone przez Ortegę w 1930 roku, wraz z G. Marañómem i R. Pérez de Ayalą, *Agrupación al Servicio de la República* (Ugrupowanie w Służbie na Rzecz Republiki) oraz udział w pracach parlamentu w charakterze deputowanego w latach 1931-1932. Zostając deputowanym do Kortezów z prowincji León, pracował w komisji konstytucyjnej. W tym czasie odrzucił propozycję objęcia stanowiska ministra kultury. Napisał serię artykułów pt. *Rectificación de la República (Naprawa republiki)*, w których poddał krytyce sposób funkcjonowania nowego państwa. Ta droga wpływania na życie Hiszpanii nie przyniosła jednak oczekiwanych efektów. Po rozwiązaniu w 1932 roku *Agrupación* Ortega ostatecznie zaprzestał działalności politycznej¹². W sierpniu 1933 roku odebrał jeszcze tylko Szarfę Republiki, a w listopadzie Złoty Medal Madrytu, przyznany mu przez zarząd miasta.

Po wybuchu wojny domowej w Hiszpanii w 1936 roku Ortega udał się na emigrację. Dużo podróżował wygłaszając swe odczyty w Niemczech, Wielkiej Brytanii, USA i we Włoszech. Mieszkał w krajach Europy, m.in. we Francji, Holandii, Portugalii, a w latach 1939-1942 w Argentynie. Okres pomiędzy rokiem 1942 a 1945 spędził w Lizbonie, a następnie powrócił na stałe do Hiszpanii. W 1948 roku z grupą współpracowników założył prywatną instytucję dydaktyczno-badawczą *Instituto de Humanidades* (Instytut Nauk Humanistycznych).

Filozof zmarł 18 października 1955 roku po długiej i ciężkiej chorobie.

2. Filozofia, socjologia i racjowitalizm

Zainteresowania naukowe Ortegi były bardzo rozległe. Wszystkie jego pisma zostały zebrane przez madryckie wydawnictwo *Revista de Occidente* w 13 tomach, pod tytułem *Obras completas*. Teksty jego

¹² Tamże.

autorstwa obejmują m.in. dziedziny takie jak: polityka, sztuka, nauka, literatura, filozofia, historia, socjologia, pedagogika i psychologia. Na początku swojej działalności pisarskiej Ortega kładł nacisk na idee, ideały i rozum. Jednak już wtedy dostrzec można było pewne znaki odejścia w kierunku późniejszego perspektywizmu i *racjowitalizmu*. Widać było również chęć porzucenia idealizmu (zarówno w formie neokantowskiej, jak i fenomenologicznej), który jest wynikiem zastępowania żywych myśli abstrakcyjnymi pojęciami.

Od momentu napisania swojej pierwszej książki pt. *Meditaciones del „Quijote”* w centrum filozofii Ortegi znalazło się życie ludzkie w wymiarze jednostkowym, ściśle związane z otoczeniem (*circunstancia*)¹³. Jak pisał: „Żyjemy w uzależnieniu od naszego otoczenia, które z kolei jest kształtowane przez naszą wrażliwość”¹⁴. Twierdził, iż na treść „prawdziwego” życia ludzkiego nie składają się instynkty i potrzeby biologiczne, ale określone wybory życiowe dokonywane w procesie autokreacji jednostki. Okoliczności są istotną częścią człowieka jako pewnej całości. Tylko poprzez otaczającą go rzeczywistość człowiek może zintegrować się i być w pełni sobą. Tak doszedł Ortega do podstawowego twierdzenia swojej filozofii: „Ja jestem mną i moimi okolicznościami i jeśli nie ocalę ich, nie ocalę i siebie”¹⁵. Okolicznościami, jakie towarzyszą każdemu człowiekowi, jest przede wszystkim otoczenie jego własnego kraju – dla Ortegi była to Hiszpania. Omawiając jakiś problem zawsze starał się w praktyce uwzględnić perspektywę ówczesnych Hiszpanów. Okoliczności towarzyszące człowiekowi stanowią surową rzeczywistość i gołe fakty, które należy poddać analizie i wyjaśnić. Ich interpretacją i wyjaśnianiem zajmuje się kultura. Poszczególne jej dziedziny – nauka, sztuka, polityka są tylko komentarzem do życia, wprowadzając tylko do niego pewien porządek. Zdaniem Ortegi, aby osiągnąć jasność w życiu, po-

¹³ R. Gaj, *Ortega y Gasset*, dz. cyt., s. 12.

¹⁴ J. Ortega y Gasset, *Zadanie naszych czasów*, w: *Po co wracamy do filozofii?*, Warszawa 1992, s. 81.

¹⁵ „Yo soy yo y mi circunstancia”, *Meditaciones del „Quijote”*, w: *Obras completas*, Madrid 1961, t. 1, s. 322.

trzebne jest odpowiednie rozumienie dwu jej składników – pojęcia i perspektywy. Pojęcia są konieczne, aby nadać znaczenie wrażeniom. Jako „idealne schematy” przydatne są w rozumieniu rzeczywistości: „Każde nowe pojęcie jest nowym organem, który otwiera się w nas na pewną porcję świata, przedtem milczącą i niewidzialną. Ten, kto daje nam idee, powiększa nam życie i rozszerza rzeczywistość naokoło nas”¹⁶.

Do wyjaśnienia okoliczności same pojęcia są niewystarczające. Dlatego do swojego programu filozoficznego Ortega włączył zagadnienie perspektywy, jako sposobu ujmowania rzeczywistości. Perspektywa jest podstawowym składnikiem rzeczywistości, perspektywą jest dla Ortegi również Bóg. Problemowi perspektywy poświęcił on artykuł z 1916 roku zatytułowany *Verdad y perspectiva*. Perspektywę uznał za jedyny sposób poznania rzeczywistości. Twierdził, iż każda jednostka stanowi istotny punkt widzenia i składając cząstkowe wizje poszczególnych ludzi można będzie osiągnąć prawdę absolutną¹⁷.

Pojęcie perspektywy występuje w pismach Ortegi w ścisłym związku z pojęciem prawdy. Rozważając to zagadnienie wyróżniał jej aspekt etyczny i „okolicznościowy” lub perspektywiczny. W obu aspektach prawdy chodzi o jej ścisłe powiązanie z życiem człowieka. Aspekt etyczny prawdy ujmuje prawdę jako „zgodność (*coincidencia*) człowieka z sobą samym”. W podejściu Ortegi do prawdy i perspektywy można wyróżnić kilka etapów. W swoich pierwszych artykułach podkreślał istotny związek pomiędzy prawdą a życiem. Pisał o „osobowym” charakterze prawdy, która powinna być przeżywana od wewnątrz. W późniejszych artykułach nawiązywał do ujęcia realistycznego z pewnym odcieniem platońskim. Coraz więcej pisał o prawdzie rozumianej jako odkrywanie (*aletheia*). Zgodnie z tym rozumieniem odkrywanie prawdy polega na zrywaniu warstwy różnych interpretacji, jakie pokrywają rzeczywistość. Ponadto Ortega odróżniał prawdę naukową i prawdę filozoficzną. Ta pierwsza jest ścisła, ale

¹⁶ J. Ortega y Gasset, *Meditaciones del „Quijote”*, s. 88.

¹⁷ Tenże, *Obras completas*, t. III, s. 202.

niewystarczająca, druga natomiast jest wystarczająca, ale nieściśła¹⁸. Nauka gromadzi wiedzę opartą na metodzie obserwacji i eksperymentowaniu. Nauki szczegółowe wydzielają jedynie pewne części świata, z góry określając ich zakres i naturę. Filozofia natomiast jest wiedzą o wszechświecie, a przez wszechświat rozumiał Ortega wszystko, co istnieje. Jego zdaniem filozofia różni się zatem od nauk szczegółowych zarówno swoją metodą, jak i przedmiotem.

Ortega krytykował prawie całą tradycję europejskiej filozofii idealistycznej od czasów Kartezjusza. Jak twierdził: „nie jest prawdą, że radykanie istnieje tylko świadomość, myślenie, ja. Prawdą jest to, że ja istnieję z moim światem i w moim świecie – ja polegam na zajmowaniu się tym światem, na widzeniu go, wyobrażeniu go sobie, myśleniu o nim, kochaniu go, nienawidzeniu go, byciu smutnym lub wesołym w nim i z jego powodu, poruszaniu się w nim, przekształcaniu go i cierpieniu z jego powodu”¹⁹. Podstawową prawdą w filozofii Ortegi jest to, iż główną rzeczywistością daną człowiekowi jest jego życie. A życiem tym nie jest on sam, jego zamknięta świadomość. To są według Ortegi już idealistyczne interpretacje. Życiem jest znalezienie się konkretnego ja w jego aktualnie istniejącym świecie²⁰.

Pierwsze główne kategorie socjologii Ortegi możemy znaleźć w jego wykładzie pt. *Vieja i nueva política (Stara i nowa polityka)*, który wygłosił w 1914 roku jako przedstawiciel Hiszpańskiej Ligi Wychowania Politycznego. W tym okresie najwyższą wartością była dla niego demokracja, a rząd, monarchia, republika były tylko przejściowymi środkami. W wykładzie tym postulował zerwanie z instytucjami nie spełniającymi swej funkcji²¹.

W jednej z najbardziej znanych swoich prac pt. *Bunt mas i inne pisma socjologiczne* dostrzegał Ortega umasowienie życia społecznego. Zawarł w niej głęboką diagnozę duchowej sytuacji współczesnego

¹⁸ Tamże, s. 316.

¹⁹ Tamże, s. 404.

²⁰ Zob. E. Górski, *José Ortega y Gasset i kryzys ideologii hiszpańskiej*, dz. cyt., s. 32 i n.

²¹ R. Gaj, *Ortega y Gasset*, dz. cyt., s. 12.

Europejczyka zdeterminowanej przede wszystkim realiami życia społecznego. Według niego życie zbiorowe wyłania w każdej społeczności spośród jej członków tzw. masę, czyli większość, oraz elitę, tj. mniejszość. Od relacji, jakie zachodzą pomiędzy tymi członkami zależy sposób istnienia danego społeczeństwa. Jeśli większość wybiera spośród siebie mniejszość, która organizuje życie zbiorowości, owa mniejszość ma za zadanie rządzić większością dla jej dobra i dobra wspólnego. Tak jak to bywało wielokrotnie w dziejach to elita, a nie masa, jest powołana do przygotowywania długoterminowych programów życia zbiorowego. Jednak Ortega zauważył, iż role większości i mniejszości zostały odwrócone. Zjawisko to nazwał dezercją elit i rewoltą mas²². We wspomnianej wyżej pracy Ortega wskazywał na wielorakie, groźne konsekwencje takiej zamiany ról. To nowe w jego czasach zjawisko upowszechniania się masowego stylu bycia wiązało Ortega z liberalną demokracją oraz nauką i przemysłem.

Szczególnie zaniepokojony był misją, jaką ma do spełnienia inteligencja²³. Stanisław Cichowicz we wstępie do pracy Ortegi pt. *Po co wracamy do filozofii?* ujmuje to w następujących słowach: „Jako członek intelektualnej elity, jako najznamienitszy w tym okresie przedstawiciel inteligencji w swojej ojczyźnie, Ortega dążąc (wraz z grupą zwaną później „pokolenie 98”) do jej europeizacji sam musiał zdać sobie sprawę z tego, na czym należało taki program oprzeć, tak w zakresie środków jak i celów; będąc nade wszystko filozofem musiał zacząć nade wszystko od renowacji filozoficznych idei i od reorganizacji ich umysłowego środowiska. Przekładając intelektualno-pedagogiczną aktywność nad działalność polityczno-propagandową Ortega na własnym przykładzie ukazywał innym, acz sobie podobnym

²² „Wszystko sprowadza się do tego, że wpływy indywidualnej osobowości, determinizm indywidualny zastąpione zostają wpływami mas – masy zdecydowały się wysunąć w społeczeństwie na pierwszy plan (...); nie przestając być masą zajmują miejsce mniejszości”, J. Ortega y Gasset, *Bunt mas i inne pisma socjologiczne*, Warszawa 1982, przeł. P. Niklewicz, H. Woźniakowski, s. 11.

²³ Zob. J. Szacki, *Wstęp do wydania polskiego*, w: *Bunt mas i inne pisma socjologiczne*, dz. cyt., s. XV.

drogę, którą należało pójść dla uniknięcia kryzysu grożącego krajom objętym cywilizacją europejską. Powody tej preferencji były zgodne z zapatrywaniami filozofa na życie ludzkie – i to pojedyncze, i to zbiorowe”²⁴.

Stawiając sobie za cel pomoc hiszpańskiemu środowisku intelektualnemu Ortega dostarczał mu najświeższych informacji o tym, czym zajmują się ośrodki naukowe w Anglii, Francji czy Niemczech. Zabierał głos w sprawach politycznych i społecznych. Był niezwykle płodnym pisarzem, rozstrzygającym różnorodne problemy filozoficzne. Ortedze często przypisuje się odnowę filozofii hiszpańskiej²⁵.

1923 roku Ortega opublikował pracę pt. *Zadanie naszych czasów*, w której zawarł swą koncepcję „rozumu witalnego”. Jest to praca niezwykle ważna dla rozwoju jego filozofii²⁶. Apelował w niej o przewyciężenie jednostronności racjonalistycznej kultury europejskiej, aby powiązać ją z „życiem”. Proponowana przez niego postawa poznawcza, zwana *racjowitalizmem*, miała pogodzić teorię z „życiem”. We wspomnianej pracy nazywał kulturowym utopizmem schematyczny, formalistyczny sposób myślenia, charakterystyczny dla racjonalizmu. Uważał, że jest on niezgodny z naszą witalnością ani bezpośrednio intuicją. Akty intelektualne człowieka są związane z jego potrzebami biologicznymi, chociaż rządzi nimi także ponadżyciowa zasada praw logiki. Funkcje duchowe i kulturowe są jednocześnie funkcjami życia (funkcjami biologicznymi), podlegają *imperatywowi kultury* – by człowiek jako istota żyjąca był dobry, oraz *imperatywowi życiowemu (witalnemu)* – by to, co dobre było ludzkie, zgodne z życiem i dla niego niezbędne. Zdaniem Ortegi musi istnieć równowaga pomiędzy życiem a kulturą, ponieważ jej zachwianie powoduje degenerację człowieka. Dlatego należy „podporządkować rozum wital-

²⁴ S. Cichowicz, *Wracając do Ortegi*, w: *Po co wracamy do filozofii?*, dz. cyt., s. 9.

²⁵ Tamże, s. 10. Jak zaznacza S. Cichowicz: „Zabierając się do odnowy hiszpańskiej filozofii oraz do naprawy Filozofii jako takiej Ortega musiał określić swoje stanowisko wobec tradycji i przewyciężyć ograniczenia sytuacji historycznej, w jakiej europejscy filozofowie znaleźli się na przełomie XIX i XX stulecia”. Tamże, s. 12.

²⁶ R. Gaj, *Ortega...*, dz. cyt., s. 13.

ności, umieścić go wewnątrz tego, co biologiczne, podporządkować go temu, co spontaniczne”²⁷. Nie oznacza to wyrzeczenia się rozumu i zajęcia stanowiska irracjonalistycznego. Ortega proponował, by czysty rozum odstąpił swą władzę jego nowemu rodzajowi, tj. rozumowi witalnemu, życiowemu²⁸. Tego właśnie miało dotyczyć „zadanie naszego czasu” (*el tema de nuestro tiempo*), imperatyw dla pokolenia współczesnego Ortedze, zawarty w pracy pod takim właśnie tytułem²⁹. Autor zaznaczał, że potrzebna jest ciągła rewizja kultury, aby uniknąć wszelkich zagrażających człowiekowi utopii, uniemożliwiających mu pobudzanie i ożywianie najgłębszych sił osobowości. Kulturę należy zatem uzupełnić *imperatywem subiektywnym*, aby nie ulegała skostnieniu i nie oddalała się od witalności. Ortega zdawał sobie sprawę, że nieuchronny jest proces alienowania się kultury. Dlatego podmiot musi dostarczać jej witalności³⁰. W *racjowitalizmie* chodzi zatem o podniesienie do rangi podstawowej zasady kategorii życia, przekształcenie rozumu czystego w rozum witalny. W następnych pracach Ortegi postulat ten poddany został dalszej analizie, a w pewnym sensie i modyfikacji³¹.

3. Oddziaływanie myśli Ortegi y Gasseta

Wielu teoretyków zajmujących się analizą twórczości Ortegi zgodnie przyznaje, iż jego wpływ na współczesną filozofię hiszpańską okazał się ogromny, zarówno przed jak i po wojnie domowej³².

²⁷ J. Ortega y Gasset, *Obras completas*, t. V, s. 178.

²⁸ Zob. E. Górski, *José Ortega y Gasset i kryzys ideologii hiszpańskiej*, dz. cyt., s. 33.

²⁹ J. Ortega y Gasset, *El tema de nuestro tiempo (Zadanie naszego czasu)*, Madrid 1923.

³⁰ Tamże, s. 78.

³¹ Więcej na ten temat zob. E. Górski, *José Ortega y Gasset i kryzys ideologii hiszpańskiej*, dz. cyt., s. 37 i n.

³² Zob. m.in. E. Górski, *José Ortega y Gasset i kryzys ideologii hiszpańskiej*, dz. cyt., s. 211.

Ortega zbudował w Hiszpanii podstawy współczesnej filozofii, zapoczątkował nowy styl filozofowania, przyczynił się do pogłębienia zainteresowań filozofią w kraju, który nie miał zbyt bogatych tradycji w tej dziedzinie. Sposób uprawiania przez niego filozofii odpowiadał ówczesnym potrzebom Hiszpanów. Była to bowiem filozofia podana w sposób przystępny, nieskomplikowany, łatwy i przyjemny. Eseje Ortegi odgrywały niezwykle ważną rolę edukacyjną i podnosiły poziom intelektualnych ich czytelników³³.

Na początku lat trzydziestych XX wieku, pod wpływem działalności Ortegi powstała związana z jego nazwiskiem Szkoła Madrycka stanowiąca dość szeroki ruch, mający swe źródło w myśli tego filozofa. Przez długi czas była jedynym liczącym się kierunkiem filozofii uprawianej w Hiszpanii w okresie dyktatury frankistowskiej. W jej zakres wchodziła zarówno filozofia samego Ortegi, mniej lub bardziej ortodoksyjny ortegizm, jak też spirytualizm chrześcijański, niektóre laickiej ujęcia filozoficzne oraz próby syntezy myśli ortegiańskiej i scholastycznej³⁴. Do głównych reprezentantów tej szkoły możemy zaliczyć filozofów takich jak: Manuel García Morente, Xavier Zubiri, José Gaos, María Zambrano, José Luis López Aranguren i najbardziej przywiązany do swojego mistrza Julián Marías. Owa szkoła, poprzez którą dokonywał się wpływ Ortegi na życie intelektualne Hiszpanii, złożona z jego uczniów i kontynuatorów przestała istnieć w 1936 roku z powodu masowej emigracji intelektualistów hiszpańskich za granicę, głównie do Meksyku³⁵.

Należy także wspomnieć, iż myśl Ortegi miała duży wpływ na życie intelektualne Ameryki Łacińskiej, w tym Ameryki metyskiej, szczególnie w Meksyku³⁶. Wpływ ten widać np. w następujących pracach Samuela Ramosa: *El perfil del hombre y la cultura en Méxi-*

³³ M. Jagłowski, *Życie i rozum. Filozofia racjowitalizmu Juliána Mariása*, Olsztyn 1998, s. 219-220.

³⁴ E. Górski, *José Ortega y Gasset i kryzys ideologii hiszpańskiej*, dz. cyt., s. 212.

³⁵ R. Gaj, *Ortega y Gasset*, dz. cyt., s. 15.

³⁶ Zob. R. Gaj, *Aktualność filozofii politycznej José Ortegi y Gasset*, w: *Wokół José Ortegi y Gasset*, pod red. M. Jagłowskiego, Olsztyn 2006, s. 80-84.

co (1934 rok), *Hacia un nuevo humanismo* (1940 rok) oraz *Historia de la filosofía en México* (1943 rok). Między innymi poprzez swego ucznia José Gaosa i innych, którzy wyemigrowali do Meksyku w 1938 roku z powodu wojny domowej w Hiszpanii, Ortega wywarł wielki wpływ na największego filozofa meksykańskiego – Leopoldo Zea, autora książki pt. *La Filosofía Latinoamericana como filosofía sin más*. José Gomez-Martinez podkreśla oddziaływanie nie tyle pojedynczych pojęć filozofii Ortegi, ale „żywego myślenia”, natomiast historię filozofii iberoamerykańskiej traktuje jako jej postępujący rozwój w związku z jej okolicznościami – zgodnie z bazowymi założeniami koncepcji Ortegi³⁷. Inni z kolei podkreślają, że idee Ortegi stały się wierzeniami (*creencias*) latynoskimi.

Z czasem filozofia Ortegi stawała się coraz bardziej obca interesom narodu hiszpańskiego. Ortęgizm po okresie ogromnej popularności w latach sześćdziesiątych stracił na znaczeniu na początku lat siedemdziesiątych. Pewne ożywienie zainteresowania jego myślą obserwuje się w związku z obchodzonymi okrągłymi rocznicami jego urodzin lub śmierci. I tak na przykład setna rocznica jego urodzin (1983 rok) przyczyniła się do przetłumaczenia na język polski wielu artykułów z zakresu estetyki (*Dehumanizacja sztuki i inne eseje*, 1980), czterech prac socjologicznych (wydanych pt. *Bunt mas*, 1982) i całościowej prezentacji jego myśli dokonanej przez Eugeniusza Górskiego (1982). W latach dziewięćdziesiątych zostały opublikowane jego ważne pisma filozoficzne, a w 2008 roku wydano w Polsce najważniejszą książkę Ortegi pt. *Medytacje o 'Don Kichocie'*, w której zawarł zręby swojej filozofii.

Spuścizna Ortegi jest przez polskich autorów oceniana w różny sposób. Zarzuca się mu chociażby brak wewnętrznej spójności, brak konsekwencji w używaniu pojęć czy brak oryginalności. Podobnie rozmaite opinie napotkamy, jeśli chodzi o aktualność myśli ortęgiańskiej. Niemniej jednak, obok tego imponującego dorobku nie da się przejść obojętnie. Można odnaleźć tu analizę i określoną interpretację

³⁷ Tamże, s. 82.

świata, człowieka, społeczeństwa i kultury. Ortega wskazywał zarówno na źródła kryzysu kultury, w której żył, ale także na środki zaradcze. Bez wątpienia jako bystry obserwator rzeczywistości stał się nauczycielem wielu pokoleń intelektualistów nie tylko w Hiszpanii, ale i na całym świecie.

José Ortega y Gasset – life and work

Summary

The article consists of three parts. In the first part the authoress presents descent and education of the Spanish philosopher Ortega y Gasset. In the second part she discusses the concept of Ortega's philosophy, sociology and *ratiovitalism*. In the last part the authoress describes the influence of the Ortega at later times. Ortega's legacy is assessed by Polish authors in different ways. He is even accused of lack of integrity, lack of consistency in the use of terms or lack of originality. Similarly, we can come across a variety of opinions when we consider his topicality. However, in addition to the impressive achievements we cannot be indifferent. We can find here the analysis and the specific interpretation of the world, human being, society and culture. Ortega pointed out both the sources of the crisis of culture in which he lived, but also the remedies. Without a doubt, an astute observer of reality became a teacher of many generations of intellectuals, not only in Spain, but all over the world.

Key words: Ortega y Gasset, philosophy, sociology, *ratiovitalism*, culture, Spain.